

Арнаудов сборник

доклади и съобщения

ТОМ 4

Издателство
"ЛЕНИ-АН" – Русе
2006

Емил ДОКОВСКИ -	Космическата планина при прабългарите в предхристиянска Дунавска България в контекста на древната световна митология	128
Милен ТОДОРОВ -	Образът на Рада войвода (мома Рада) в българския фолклор	139
Ренета РОШКЕВА, Надежда ЦВЕТКОВА -	Киното във всекидневието на Русенци през първата половина на XX век	146
**		
Иван РАДЕВ -	За митрополит Григорий Доростоло-червенски и неговите отношения с българската църква в Букурещ	155
Вера БОНЕВА -	Арnaudовият Каравелов	161
Славчо ИВАНОВ -	Дунав - човешкото лице на Бленика	173
Руси РУСЕВ -	Разказите на Михаил Арnaudов	178
Никола БЕНИН -	“Една българка” от Иван Вазов: Митологични и исторически съвместявания	185
Илияна БЕНИНА, Никола Бенин -	“Дрипите мигом се превърнали в приказна рокля”: метаморфозните проявления на дрехата в “Пепеляшка” от Шарл Перо	191
Иванка П. КОВАЧЕВА -	Позицията “Разказвач - персонаж” в движението на приказката от фолклор към литература	195
Компанеец В.В. -	Органика жизни и деструктивные тенденции бытия в эпосе И.С. Шмелева «Солнце мертвых»	202
Велислава ДОНЕВА -	Библейски знаци и концепти в драмата “Далила” на Владимир Мусаков	207
Румяна ЛЕБЕДОВА -	Печатното слово и държавните интереси – огледалният образ на желанията	217
Мира ДУШКОВА -	Литературни трансформации на химна “Шуми Марица”	225
Румен ГОРАНОВ -	Между живота и смъртта – пътят на посветения	233
Пламен ПЕНЕВ -	Някои фрагменти към темата за литературната ситуация у нас през 60-те и 70-те години	237
Мая АНГЕЛОВА -	Упадъкът на лъжата или За осветената лента на производствения роман	242
Стоян СТОЯНОВ -	“Русенската следа” в разказа на Николай Хайтов “Козият рог”	245
Живодар ДУШКОВ -	Принос в изучаването на творчеството и живота на академик Михаил Арnaudов	248
Татяна ЖИВКОВА -	Музеят - начин на употреба в обучението по литература	254

АРНАУДОВИЯТ КАРАВЕЛОВ

Вера БОНЕВА

“Мъдростта на историка /на Възраждането/ се състои в това, да долови същината на импульсите, които движат една борба с широк размах и с големи последствия за съдбата на нацията”

Михаил Арнаудов¹

Бъдещият академик Михаил Арнаудов е роден в Русе на 5 октомври 1878 г. Няколко месеца по-късно – на 21 януари 1879 г.² – в същия град умира влиятелният лидер на възрожденската политическа и културна емиграция Любен Каравелов. Макар и неусетна от двамата влиятелни българи, кратката им “среща” в пределите на големия крайдунавски град се оказва знакова.³ Знакова за Арнаудов, който ще увенчае края на полувековната си творческа дейност с мащабно историописно и литературно-историческо проучване за Каравелов.⁴ Знакова за Каравелов, който век след двете най-активни десетилетия на динамичната си обществена и книжовна дейност ще получи право на балансирана и максимално дистанцирана от политическата конюнктура оценка – пак в същата монография.

Провокирана от символиката на неколкомесечното “засичане” на житейските пътища на мъдреца Михаил Арнаудов и на бунтовника Любен Каравелов на русенска земя, подемам темата за историописния образ на възрожденеца, битуващ в творческото наследство на учения,⁵ без амбиция за вездесъщие. Основното изследователско изкушение на този кратък обзор е да илюстрира как със средствата на последователния позитивизъм и на подчертано старовремски за третата четвърт на ХХ век културно-исторически метод, вещият наукотворец съумява да създаде адекватен и близък до фактическата реалност исторически образ на възрожденеца. Образ, с който всеки уважаващ канона на съвременната хуманитаристика изследовател на Каравеловото дело съизмерява / в диалог или в опозиция/ своите реконструкции и анализи.

Най-ранните докосвания на Михаил Арнаудов до личността и творчеството на Любен Каравелов са свързани с фолклористичните занимания на учения. В очерци, посветени на българската “народонаука”, публикувани в края на 20-те и началото на 30-те години на ХХ век, хуманитаристът многократно откроява приносите на възрожденския книжовник за събиране, популяризиране и осмисляне на българското фолклористично богатство⁶ и не само това. В предговора към съставен от него сборник с народни по-словници Арнаудов дава примери за сполучливо вътъкаване на краткословните народни мъдрости в Каравеловата белетристика.⁷

Пак в края на 20-те години се появява и първият кратък очерк на М. Арнаудов, посветен специално на възрожденеца. Той е публикуван в сп. “Българска мисъл” и е свързан с 50-годишнината от смъртта на Каравелов.⁸ Рисувайки в едри щрихи динамичния жизнен път на своя герой, ученият изтъква приносите му за развитието на българската литература и фолклористика, подчертава висотата на неговия публицистичен талант, откроява значимостта на политическата му дейност. Още в този първи очерк Арнаудов задава модела на своя специфичен подход към многозначната фигура на възрожденеца.

Подход, декодиращ Каравелов както чрез действията му, така и чрез текстовете, сътворени от него. Подход, отличаващ се с еднаква дистанцираност на авторската позиция от натиска и на двете конюнктури, способни да подведат изследователя – конюнктурата на предосвобожденските обществени страсти и конюнктурата на текущите културни и политически тежнения.

“Ние не можем да си мислим образа на оная епоха – обобщава в края на споменатия очерк М. Арнаудов – без неговата / Каравеловата / личност и в съзнанието на всички ни живее пиетет към оногова, който пръв ни очарова с правдиви картини на народния живот и ни сроди с идейното движение на Запад и на Русия, подготвило съвременните обществени и културни постижения”⁹ Цитираното изречение показва, че дори и без да доближава изследователския си инструментариум плътно до своя герой, ученият съумява да долови и открие същностните параметри на Каравеловата предосвобожденска деятелност. И още нещо – съумява и да изтъкне жизнестойчивостта на личностното и творческото присъствие на магнетичния обществен лидер в приоритетни направления на националния ни културен и обществено-политически континуитет не само през XIX, но и през XX век.

Воден от ясното съзнание за трайната прикованост на Каравеловото книжовно наследство към българските духовни устои, М. Арнаудов системно приветства появата на новия книги, съдържащи късове от творчеството на възрожденеца”.¹⁰ Във връзка с подготвената за печат от Г. Константианов повест “Българи от старо време”, през 1936 г. ученият отбелязва в списанието си следното: “Произведенията на Каравелов и Ботев са станали вече част от канона на българската литература. Времето не е отнело нищо от тяхната национална стойност, от тяхната художествена изразителност. <...>. Никой автор на нашите дни не може да въздейства тъй мощно на въображението ни /така/, както тези идеолози на революцията от преди 60 години”¹¹ Макар и погрешно, последното твърдение показва еднозначно, че М. Арнаудов цени високо творческото дело на копривщенеца. Не случайно пак от страниците на “Българска мисъл” литературоведът настоява “академията да подеме инициатива за пълно проверено и коментирно издание на Любен – Каравеловите съчинения”.¹² Като скромен принос в споменатата насока може да се отбележи включването на откъс “Записки за България и българите” в съставения през 1938 г. от М. Арнаудов сборник “Български мемоари”.¹³

В края на най-плодотворния период от творческото си развитие утвърденият хуманитарист концентрира изследователската си енергия върху личността на Любен Каравелов. Събирал в продължение на години материал за пространно монографично изследване върху дейността и творчеството на копривщенеца, М. Арнаудов написва най-обемната си книга в най-трудния за себе си и семейството си период – края на 40-те и началото на 50-те години на XX век. Както е известно, по това време професорът е подложен на силен политически натиск и на продължителен обществен остракизъм, поради обвинения за пряка ангажираност с “буржоазно-фашистките” идеологемии и практики в периода до 9 септември 1944 г.¹⁴ Споменатите обстоятелства обясняват факта, че макар и представена за печат през 1952 г., Арнаудовата монография за Любен Каравелов вижда бял свят едва през 1964. По този начин старият учен е реално отстранен от нажежения дебат върху идейно-политическата принадлежност на председателя на БРЦК разразил се през 50-те години. Този дебат, макар и провокиран от догматични предпоставки¹⁵ и извън академични съображения, определено съдейства за активизиране на интереса към многозначната фигура на възрожденеца.

Изострените историописни страсти около личността на Каравелов през 50-те години на XX век се разразяват до степен, при която дори и идеологическия “законодател” на тогавашното научно знание Тодор Павлов се чувства задължен да вземе отношение. В специално изложение той квалифицира лидера на радикалната ни емиграция като “революционен демократ”, но не съвсем правоверен – като Ботев, и не достатъчно последователен – като Левски¹⁶. Приблизително в същия дух са заключенията и на проведеното в началото на 1995г. в БАН “обсъждане на идеологията и творчеството на Каравелов”¹⁷. Пак по това време М. Арнаудов дава две скромни заявки за историописен и литературоведски интерес към Каравеловата проблематика. През 1957г. той публикува неизвестно дотогава на научните среди писмо на Иван Драсов от 1875г., представящо взаимоотношенията между Каравелов и Ботев¹⁸. През следващата година излиза от печат текстологичната му студия, посветена на проблема за Ботевото авторство на няколко конкретни фейлетона от поредицата “Знаеш ли ти кои сме”¹⁹. Така макар и индиректно старият професор насочва колегите си – историци и филолози – към факта на своята ангажираност с Каравеловото дело.

Отпечатването на **Арнаудовата монография за Каравелов** става възможно през 1964г. Това налага необходимостта преди основното изложение авторът да отбележи, че текстът е бил готов десетилетие по-рано, като да уточни, че в навечерието на печатането е направил някои добавки в текста, изходящи от новопоявили се документални и интерпретативни публикации²⁰. В предговора към изданието ученият споделя следното: *“Книгата ми е замислена като завършек на редицата големи монографии, които съм посветил на някои от героите на Българското възрождане. По метод на излагане и по основни схващания между лично и колективно начало в процеса на историческото движение аз оставам при гледищата, застъпени в изследванията ми върху Раковски, Априлов, Бозвели, Селимински, братя Миладинови и други техни сподвижници в чисто културната или революционната борба на българския народ”*²¹. Зад тази заявка за консерватизъм при подхода към проблема се крие преди всичко стремежът на учения да остане верен на изследователски принципи и житейско кредо. При все това обемното научно изследване не е лишено свое уникално звучене. Това звучене изхожда от ясно доловимото желание на учения изследователският му текст не само да прониква детайлно в съдбата и в духовната биография на възрожденеца, но и да въздейства чрез ясни конструкции и изискани словесни фигури²². *“Аз нарочно ѝ дадох /на книгата/ един по-белетристичен характер, без да се отделя нито за миг от мисълта си, от документите, с които работех, и исках тя да се чете като един вид роман, като повествование за един голям живот. Не зная какво ще рекат читателите, но аз мисля че съм успял, може би в намерението си”*²³

Доколко успешно са се сбъднали амбициите на неуморимия учен личи от факта, че и днес монографията му за Любен Каравелов е квалифицирана като “най-внушителният факт на каравелознанието у нас” /Ив. Радев/ или като книгата, в която “Арнаудов влага най-пълно умението си на литературен историк /Р. Димчев”²⁴

Присъединявайки се без колебание и към двете цитирани мнения, ще представя накратко своето виждане за най-стойностните историописни особености на този монографичен текст, от чиято първопоява ни дели вече половин век.

Безспорно, най-респектиращата черта на Арнаудовата монография за Каравелов е **огромният масив от първоизточници**, върху който е конструирано научното повествование. Изследването черпи факти и интерпретативни мотиви от практически всички достъпни към 50-те години на миналото столетие Каравелови текстове, документални

сборници за епохата, архивни сбирки, съдържащи документи от и за копривщенеца.²⁵ Привеждайки по стара позитивистка традиция пространни цитати от изворите, с които работи, ученият поднася информацията, почерпена от разнородни източници, с несъмнена професионална вещица. Особено сполучливи са позоваванията му на трудната за интерпретация мемоарна книжнина, на публицистичните материали и на чисто литературните текстове, на фотоси и на кореспонденция. Дори и когато има известни съмнения в коректността на съответното градиво, Арнаудов не крие това обстоятелство от читателите си, а по деликатен начин споделя своите колебания.

Впечатляващо е умението на изследователя да гради своя биографичен разказ – и в житейските, и в интелектуалните му измерения – върху оригиналните писания на своя герой. Оригиначните Каравелови тестове в книгата се движат в толкова плътна успоредица с историческия разказ и литературно-историческия анализ, че на места монографията придобива облик на своеобразен диалог между учения и възрожденеца.

Диалог, в който изследователят скъпи в максимална степен достойнството на своя герой и само в крайни случаи се възползва от правото си на последен отговор.

По отношение **биографичната линия на изследването**, може да се отбележи, че тя се движи плътно по хронологията на динамичната Каравелова съдба. Следвайки присъщите на своя творчески подход правила, ученият реконструира отделните житейски факти и биографични обстоятелства в изключително широк обществено-политически контекст. Без да отбягва спорните въпроси и неуточнените детайли, Арнаудов представя свои авторски интерпретации на всички основни етапи от живота на възрожденеца – копривщението, детството, пребиваването в Пловдив и Одрин, московското десетилетие, двете години в Белград и Нови Сад, букурещкия период, ангажиментите с националната кауза по време на Априлското въстание и Руско турската война 1877/78 г. На много места пространността на разказа натежава над очакванията, като понякога сред обширните екскурсии и фактографската обстоятелственост е трудно да бъде открито специфичното Каравелово присъствие. В много от частите не-Каравеловата проблематика надделява над Каравеловата, но от това монографията по-скоро печели, отколкото губи. Да не забравяме, че в подзаглавието на изследването е направена заявка, че ще се чертаят и параметрите на възрожденската епоха. Като цяло, биографичната страна на проучването е максимално коректна към фактите. Тя не е изгубила своята актуалност, независимо че през втората половина на XX век други автори направиха съществени биографични приноси в изследването на Каравеловото дело.²⁶

Може би най-откроимата сполука на монографията е заложена в параграфа, озаглавен "Духовен климат и личен характер". В него е направена *психографска характеристика на възрожденеца*.²⁷ Тази именно характеристика ляга в основата на много от Арнаудовите тълкувания на Каравеловите действия или бездействия в дадени насоки. След като проследява пунктуално отделните фактори – социални и семейни повлияли при оформянето личностните особености на общественика, ученият систематизира десет психологически особености и поведенчески стереотипа, ученият систематизира десет психологически особености и поведенчески стереотипа, присъщи както на Любен Каравелов, така и на брат му – Петко Каравелов. Откроявайки родово предопределената свръхчувствителност на писателя, честолюбивата натура на лидера, холеричния темперамент на публициста, ученият настоява тези "психически доминанти" да се имат предвид при всеки опит за по-задълбочен анализ на трудно обяснимите люшкания на възрожденеца между очевидно противостоящи си идеологеми и прояви. Като използва случай да обясни някои крайности в поведението на авторитарния разпоредител на

Българските революционни дела в Букурещ, Арнаудов заявява категорично, че Л. Каравелов е *"напразно обвиняван в липсата на добродетели"*. И продължава: *"В периода от Москва до Букурещ, в десетилетието между 1869 и 1878 г., когато живот и дейност на писателя са подвързнати на толкова превратности, ние наблюдаваме любопитен зигзаг в стремежите, чувствата и възгледите му, без обаче да се мени същината на вътрешната природа и – главното – без да настъпва отказ от съкровения идеал за служба на отечеството"*.²⁸

Като приноси могат да се окачествят и "успоредните животописи" между Каравелов с другите лидери на освободителното ни движение – Г. Ст. Раковски³⁰, В. Левски³⁰ и Хр. Ботев³¹. Прави впечатление, че тези сравнения са конструирани не толкова в аксиологически, а колкото във фактографски план. Посочени са близости и различия във възгледи, темпераменти, политически качества, книжовни дарби, творчески инициативи. Така паралелите надмогат традиционната йерархия на авторитетите в претоварения от клишета и политически поръчки "национален пантеон"³². Идолите на националната героика са академично изравнени и осмислени не като икони на националния етикет, а като конкретни исторически личности. Личности, нелишени от човешки слабости, освободени от ангажимента да бъдат безпогрешни и същевременно максимално концентрирани в мисията, която всеки един от тях е поел върху си³³. Макар и обрисувани с присъщия на Арнаудовото слово патетичен слог, "четиримата големи" на Възраждането намират себе си в монографията за Каравелов по начин, който прави чест не само на автора, но и на цялата българска хуманитаристика от средата на ХХ век.

В десета глава на книгата ученият се опитва да погледне през представите на своя герой алтернативата "просвета или революция". Едва ли случайно в края на едноименното заглавие на споменатата глава е поставен въпросителен знак. Тръгвайки от въпроса кой е същинският Каравелов приоритет – просветата или революцията – Арнаудов стига до две нови питання – доколко просветата и революцията са противопоставени в съзнанието на възрожденеца и не са ли действията му в едната или в другата област фактически еднопосочни.

Съобразявайки се с дискурсивните практики на Каравеловата проблематика от средата на ХХ век, изследователят отдава приоритет на т.нар. "революционно – демократично" начало във възгледите и действията на възрожденеца. Претовареният с цитати от вестникарски статии, спомени и архивни документи текст настоява упорито, че до повратния 12 октомври 1874г. бунтарският лидер неотклонно, а в някои моменти и твърде крайно, стои на подчертано радикални позиции. В пределите на почти 100 страници е направен разгърнат анализ на Каравеловите "политически идеи". В детайли е разкрито критичното отношение на общественика към съществуващия режим в Османската империя, убедително са илюстрирани призивите му за решително скъсване със структурите и креатурите на мюсюлманската държава, красноречиво са реконструирани идеите му за продуктивността на евентуална българо-сръбска коалиция, убедително са показани резервите на авторитетния деец към намесата на Русия и на другите велики сили при решаването на българския национален въпрос³⁴.

Приемайки почти априорно, че Българският революционен централен комитет в Букурещ е създаден през пролетта на 1870г., Арнаудов лансира логичната теза, че *"починът /за основаването на БРЦК/ принадлежи на Левски"*. *"Каравелов- продължава ученият – е бил твърде силно ангажиран с идеята си за равновесие между просвета и политическа свобода и с другата си любима идея за сътрудничество с балканските съседни във формата на Дунавска федерация, за да не се застъпва решително и*

открито за изключително революционна тактика.”³⁵ Макара и подчертано крайна, цитираната теза се движи много близо до набиращата през последното десетилетие все по-силни историописни позиции теза, че най – силният реален фактор на консолидацията в средите на радикалните ни политически дейци в края на 60-те и началото на 70-те години е не Каравелов, а Левски³⁶.

Михайл Арнаудов проявява несъмнен професионализъм и при анализа на **Каравеловото книжовно наследство**. Представяйки в широка мяра публицистичния талант на редактора на “Свобода”, “Независимост” и “Знание”, ученият осмисля Каравеловите журналистически текстове по-скоро в съдържателен план, отколкото в синтагматиката на естетическите критерии и жанровите канони. По-различен е подходът на учения към литературно – критическите материали, излезли изпод перото на продуктивния творец. Споменатата група текстове е разчленена на тематични подгрупи, като същевременно е направен точен анализ на някои от специфичните за възрожденеца литературно-критически подходи. “Критиката си – настоява изследователят – Каравелов упражнява с толкова по-голяма ревност, колкото повече той е убеден в нейната полза, в нейната абсолютна необходимост за изостанали в умственото социалното и политическото си развитие народи.”³⁷

Творчеството на фейлетониста Каравелов е представено в шест тематични групи и чрез привеждане на огромен брой примери са очертани редица съществени особености на неговата специфична способност да долавя “недъзите на човешката природа” и да ги рисува с неподражаем саркастично-реалистичен замах. В оценките си за поезията на възрожденеца Арнаудов се придържа твърдо към тезата за “поетическото безсилие” на книжовника, впуснал се да пише римувани текстове с чисто “пропагандни цели”. Аналогична е характеристиката и на неуспешните опити на Каравелов в областта на драматургията. Белетристичната част от Каравеловото литературно наследство е проанализирана с изключително проникновение. Ценното в случая е, че ученият прави своите литературно-критически дисекции не само върху хирургическата маса на чисто книжовните реалности. Той съпровожда съжденията и оценките си с разнородни факти от обществено-политическо естество и с обстоятелства от идеен и психологически порядък. В много от характеристиките си за белетристиката на своя герой Арнаудов не надмогва убедителните констатации на Боян Пенев, придобили книжовна форма още през 30-те години на ХХ век.³⁸ Това обстоятелство, обаче, не накърнява монолитността и въздействения патос на пространния литературно-критически очерк, озаглавен непретенциозно “Повести и разкази”. Най-безспорните приноси на този очерк по мое мнение са два: 1. мащабните интертекстуални връзки, прокарани между Каравеловото творчество и други значими феномени на българската, сръбската и руската култура; 2. безпристрастният изследователски подход, осигурил възможност на учения да провиди както силните страни, така и недостатъците на пределно политичната и в много отношения тенденциозна Каравелова проза.³⁹

Трудният за биографично портретуване **последен период от обществено-политическата дейност на Каравелов** е интерпретиран от учения с посредничеството на публицистични откъси от списание н “Знание”, ярки мемоарни свидетелства и красноречиви епистоларни откъси. Без излишно критикарство Арнаудов посочва как дълга поредица от неблагоприятния е създавала предпоставки за временен срив, разтърсил лабилната психика на копривщенеца в края на н1874 и началото на 1875 г. Както е известно, този срив е последван от пълноценно потапяне в идеологията на “азбуката”, провъзгласена за програмен принцип на последното Каравелово издание “Започнал

журналистическото си поприще с голяма самоувереност – разсъждава изследователят – и с очакване да се осъществи скоро хайдушко-революционният идеал, той / Л. Каравелов / изживява мъчително злополуките в народното дело, търпи огорчения в конфликта си с довчерашни другари, навлича си рязка критика и обидни подозрения откъсно и отпяво. Колкото повече се увеличават противодействията по пътя му, толкова повече той жадува да се оттегли от обществената борба, без да отива обаче до пълна изневяра към миналото си.⁴⁰ Задавайки в цитираните две изречения кода за рационално възприемане на Каравеловото поведение в трудните както за председателя на БРЦК, така и за политическите ни движения навечерието на Източната криза / 1875-1878 /, старият учен добросъвестно следва логиката на очертавания в първата част на монографията си психологически портрет на възрожденеца. И още нещо – с академично хладнокръвие той показва, че е възможно да се интерпретира споменатия период от Каравеловата биография, без да се руши монолитността на магнетичната историческа фигура с безсмислени догматични спорове⁴¹

Последните две същински части на монографията са посветени на разнородната и неуморима дейност на обществения лидер в навечерието и по време на Руско-турската война нот 1877/78 г. и през втората половина на годината 1878. Написани с професионална вещина и белетристичен талант, те носят белезите на напрегнат и правдоподобен разказ, който се чете не само със затаен дъх, но и с любопитство. Дори и познавачът на събитията, разтърсили националната ни съдба по това време, няма какво да научи, докато пресича с Каравелов размирните Балкани от Букурещ и Белград до Търново, Копривщица, Сан Стефано и Русе. Поддавайки се за пореден път на склонността си да простира своите историописни сказания върху изтощително широк кръг от обстоятелства, ученият уверено насочва вниманието на читателя към готовността на вече проядения от туберкулозата писател да отдаде сили и способности за съдействие на руските военно-временни власти при конструирането на новата българска държава.

В края на изследването Арнаудов само за кратко се поддава на безперспективния опит да гадае към кой политически лагер евентуално би се присъединил героят му, ако беше надживял Освобождението. След като прозорливо се отказва от разсъждения в тази насока, изследователят доказва с неоспорими свидетелства факта, че единственото призвание, на което възрожденецът до последно се е чувствал отдаден, е публицистиката. *“Преживял толкова повратности в живота си – разсъждава историкът, - изпитал безчет обиди и клевети, изнурен от дълъг и непосилен труд, изоставян често от приятели и намерил все пак почитатели и заслужено признание за вярната служба на свещения идеал, Каравелов е мислел да подхване отново и с радост любимата си / публицистична / работа. Но организмът се оказва слаб, за да издържи болестта, и тъкмо когато борецът е преодолял предишното си раздвоение и може да тури богатият си житейски и литературен опит в услуга на важни градивни задачи, той е трябвало да умре, достигайки едва 44 годишна възраст”*⁴²

Със светло чувство и усещане за автентичност се зарежда читателят, набрал търпение да потъне в многообемното на Арнаудовата монография за Каравелов. Макар и с посредничеството на неприсъщи на съвременната хуманитаристика витиевати факти и старовремски маниери на цитиране книгата съживява образа на възрожденския лидер в релефни очертавания и убедителни краски. Балансираната оценъчност, добронамерената тълкувателност и спокойният анализъм съжителстват успешно с изконното родолюбие и с оптимистичния светоглед на един мъдрец, изживял своя личен век, воден от близки

до Каравеловите изкушения – словото, обществения дълг, отговорността на интелектуалеца

М. Арнаудов не прекъсва връзката си с Каравеловата тема и след 1964 г. В понататъшното му творчество обаче тази връзка има по-скоро облик на връщане към някакъв монумент от миналото. Подобен характер има включването на две вече публикувани статии за Каравелов в сборника "Дела и завети на бележити българи"⁴³ В аналогичен контекст може да се интерпретира и Каравеловото присъствие в монографията на М. Арнаудов за ранната история на Българското книжовно дружество в Браила, отпечатана през 1966 г.⁴⁴ Тази книга, събрала в едно образите на първостроителите на престижната възрожденска институция с ред емблематични факти от последното предосвобожденско десетилетие, в много от съществените си компоненти е конструирана върху Каравелови текстове и Каравелови визии. Без да пренебрегва другите първоначалници на Книжовното дружество Арнаудов поставя ранната му история върху фундамент, обвързан тясно с публицистичното творчество, политическите начинания и лидерските амбиции на некоронования владетел на българските революционни духове в Букурещ. Това обстоятелство в никакъв случай не принизява стойността на първата академична история на споменатата общонационална институция. То по-скоро показва каква трайна следа е оставила в съзнанието на М. Арнаудов дейността по подготовката и писането на книгата, която сам той не без основание счита за "купол" на творческото си дело.⁴⁵ "Купол", под който и до сега уютно битува най-сложният, най-детайлен и най-проникновен историописен образ на Каравелов в съвременната ни хуманитаристика.

БЕЛЕЖКИ

1. И. Арнаудова. Михаил Арнаудов – човекът и ученият. Литературна анкета и характеристика. С, 1977, с. 140. Цитатът е от интервю на М. Арнаудов, проведено в рамките на литературната анкета на Искра Арнаудова с учения, състояла се в началото на 70-те години на ХХ век. / От тук нататък в рамките на цитиранията ще използвам два вида скоби: големи ... – за обозначаване на мои добавки и уточнения в текста, ъглови със затворено между тях многоточие ... - за обозначаване на пропуснат текст от цитирания източник /

1. Датите са по стар стил.

2. За русенското присъствие в житейската и творческа биография на М. Арнаудов Вж. Е. Гергиева. Академик Михаил Арнаудов и Русе – Архив за поселищни проучвания 1998, кн. 1-2, 138-144.

3. Тук имам предвид обемната монография за възрожденеца, завършена през 1952 г. но по цензурни причини и конюнктурни съображения отпечатана през 1964. – М. Арнаудов, Любен Каравелов. Живот, дело епоха 1834-1879. С. 1964. Книгата има и второ издание, отпечатано през 1972 г. Позоваванията върху текста й по-нататък са по второто издание, което е идентично с първото.

4. Кратки обзори по проблема за Каравеловия образ в творчеството на М. Арнаудов има в две специализирани монографии, посветени на учения. Тези очерци имат предимно литературно-исторически характер. Те са близки по своя интерпретативен модел до немногобройните и лаконични отзиви, съпътствали книжовната поява на споменатата Арнаудова монография. – Кр. Генов. Михаил Арнаудов. Жизнен и творчески път на един учен-столетник. Литературно-критически очерк С, 1983, 90-94, Г. Димов, Михаил Арнаудов, С. 1990, 119-122. Вж. и Кр. Генов. Нов монографичен труд за Любен Каравелов – Отечествен фронт, бр. 6270 от

31 октомври 1964, Ил. Конев. Ценна монография за Любен Каравелов – Известия на Българското историческо дружество. Т. 25. с. 1967, с.411.

5. М. Арнаудов. Разцвет на българската народонаука / 1855-1885 /- Училищен преглед, 1928, кн. 3, 245-270, М. Арнаудов. Народопис и народонаука – В. Полувековна България С, 1929, 152-155, М. Арнаудов. Очерки по българския фолклор, С, 1934, 71-122.

6. Български пословици. Отбор и характеристика от М. Арнаудов, С, 1931

7. М. Арнаудов, Любен Каравелов. Помен за 50-годишнината от смъртта му / 3 февруарий 1879 – 3 февруарий 1929 / - Българска мисъл, 1929, кн 2 89-102.

Същият текст е публикуван и в някои по-късни сборници с авторски статии на учения Вж. М. Арнаудов. Творци на Българското възраждане С. 1940, 107-124; М. Арнаудов. Дела и завети на бележите българи С, 1969, 192-204

8. М. Арнаудов. Любен Каравелов. Помен..., с. 102.

9. М. Арнаудов. Каравелов, Пърличев, Селимински. Нови издания на малко известни или неизвестни техни произведения – Българска мисъл, 1930, кн. 7-8, с. 588. М. Арнаудов / Отзив за отпечатан сборник със съчинения на Каравелов от издателство "Факел" / - Българска мисъл, 1934, кн. 9, с. 665, М. Арнаудов. / Отзив за ново издание на "Българи от старо време" / - Българска мисъл, 1936, кн. 8, 516-517.

11. Българска мисъл, 1936, кн 8, с 517

12. Българска мисъл, 1930, кн. 7-8, с.588

13. Български мемоари. / Записки, дневници, автобиография / Отбор и бележки от М. Арнаудов, С. 1938

14. Евл. Бужишки. Буржоазно-фашистки фалшификации на българското национално-революционно движение – Исторически преглед, 1952, кн.3, 302-304. Фрагментарна информация за следдеветосептемврийските репресии спрямо М. Арнаудов. Вж. в: Е. Огнянова. Неизвестното в житейската одисея на Михаил Арнаудов – ДОСИЕ, 1990, КН 4, С. 8-9; А. Веков, Академик Михаил Арнаудов, "Министър станах от родолюбие" – Неделен стандарт, 13 юни 1993, с.18; А. Веков, Михаил Арнаудов пред Народния съд – Летописи, 1994, кн. 11-12, 114-131; Съдът над историците. Българската историческа наука. Документи и дискусии 1944-1950, Т. 1, С, 1995, с. 52, 61-62, 73, 333-334.

15. Противопоставяйки до степен на взаимно изключване възрожденците-просветители на т. нар. "революционери-демократи", ортодоксалните учени-марксиста се затрудняват изключително много при анализа на многоизмерното политическо поведение на Л. Каравелов. В разразилите се около историческата му личност спорове оценките се движат между две крайни квалификации – просветител и "революционер-демократ". – М. Димитров. За дейността и идеите на Любен Каравелов. - Исторически преглед, 1954, кн. 2, 3-18. Н.Кондарев. Още веднъж за идеологията и дейността на Любен Каравелов. С. 1957, М. Димитров, Любен Каравелов, Биография. С. 1959. Сполучлива историографска интерпретация на спора върху "идеологията" на Каравелов Вж. във Ф. Шашко. Любен Каравелов и историкът за или против Михаил Димитров. – В. Проблеми на българската историография след Втората световна война. С. 1973, 321-331.

16. Т. Павлов. По въпроса за идеологията на Любен Каравелов – В. Т. Павлов Избрани произведения. Т. 3 С, 1960, с. 89. Позицията на Т. Павлов е представена на обсъждането на дисертацията на Н. Кондарев на тема "Идеологията на Каравелов" в БАН на 6 октомври 1956.

17. Работническо дело, бр 50 от 19 февруари 1955.

18. М. Арнаудов. Документи по Българското възраждане – ИЗВЕСТИЯ НА Института по българска литература. Т.5, С, 1957, 502-505.

19. М. Арнаудов. Към въпроса за неустановеното литературно наследство на Христо Ботев. Ботевият дял във фейлетоните "Знаеш ли ти кои сме" – Известия на Института по българска литература. Т. 7, С, 1968, 233-266.

20. Положението от страна на стария учен старание за приспособяване на труда към новата общественно-политическа обстановка е оценено положително от властващите научни корифеи. При все това, в предговора към първото издание на книгата П. Зарев, настоява тя да се чете критично в онези свои компоненти, които засягат темата за Каравеловите идейни възгледи. "Акад. Арнаудов – пише П. Зарев – е положил сериозни усилия да разкрие от съвременни научни позиции идеологическия облик на Каравелов. Той изтъква неговия революционен демократизъм, неговата опора в руската революционна мисъл – у Херцен и Чернишевски предимно. На места несъмнено в труда могат да се забележат и позовавания на по-стари схващания относно идейно-политическото израстване и развитие на Каравелов и обществената атмосфера в Русия и у нас. Но тези тук-там прозвучаващи спорни констатации, не намаляват стойността и качествата на труда" – П. Зарев. Предговор. – В. М. Арнаудов, Любен Каравелов. Живот, дело, епоха 1834-1879. С. 1964, с 7 / Във второто издание на книгата този двусмислен предговор е отпаднал /

21. М. Арнаудов, Любен Каравелов..., с. 8

22. Проблемът за научния стил на М. Арнаудов и специален обект на анализ в: Р. Русев. Научният текст на Михаил Арнаудов. Наблюдения върху "Психология на литературното творчество" Русе, 1998.

23. Е. Огнянова. Фолклористът Михаил Арнаудов. Наблюдения и разговори – Литературна мисъл. 1970, кн. 6, с. 66.

24. Енциклопедия на българската възрожденска литература. Отг. ред. Ив. Радев. В. Търново, 1996, с. 427, Р. Димчева. Неусвоените уроци на акад. Михаил Арнаудов. Списание на БАН, 2004, кн. 1, с. 41.

25. Тук е любопитно да се отбележи, че по времето, когато Арнаудов пише своята монография за Каравелов, личният архивен фонд на възрожденеца все още не е обработен по съвременните археографски правила. Това обстоятелство малко затруднява евентуалното уточнение кой документален текст откъде е извлечен. При няколко направени справки установих, че ученият е проявил добросъвестност – както при цитирането, така и при различните позовавания. Повече за книжовната съдба на Каравеловото документално наследство. Вж. в: Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Българския исторически архив. Кн.1. С., 1963, 19-20, Из архива на Любен Каравелов. Ръкописи, материали, документи. Отговорни редактори. П. Динеков и К. Възвъзова. С., 1964, 5-21; Цв. Нанова. Из архива на Любен Каравелов в Народната библиотека "Иван Вазов" – Литературна история, 1979, кн.5, 101-103. Любен Каравелов 1834-1879. Био-библиографски указател и опис на архивни документи. Научен редактор Дочо Леков. С. 1989, 465-509, К. Мирчева. Отново за разпиления архив на Любен Каравелов / Има ли вина Захарий Стоянов / - Българско възраждане. Идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарския комитет "Васил Левски". Т. 2, С., 1999, 242-260.

26. Без амбиция за изчерпателност ще маркирам само основните заглавия на някои монографии и тематични сборници по проблема, появили се през споменатия период – Изследвания и статии за Любен Каравелов, С. 1963: Дж. Игнатович, Любен Каравелов и сръбското общество, Ниш, 1969, Кр. Шарова, Любен Каравелов и българското освободително движение / 1860 – 1867 / . С. 1970: Д. Леков, Любен Каравелов, С. 1977: Л. Воробъев, Любен Каравелов, С. 1985, Любен Каравелов: Сборник по случайтн 150 години от рождението му. С., 1990, Кр. Шарова, Любен Каравелов и съдбата на архива на БРЦК – слухове и факти. – Известия на държавните архиви. Т. 66, С., 1993, 25-111. Т. 67 С., 1994, 5-100; Б. Билунов. Публицистическа деятелност. Любена Каравелова в руской периодической печати в 60-х годов XIX века – В: Б. Билунов. Сборник трудов. Москва, 1996, 344-480; Българско възраждане. Идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарският комитет "Васил Левски". Т. 2 С., 1999, 5-126.

27. М. Арнаудов, Любен Каравелов..., с. 138-162.

28. Пак там, с. 160.

29. Пак там, 246-249. Вж. моята интерпретация на Арнаудовия Раковски във В. Бонева. Историческият образ на Раковски и научното творчество на Михаил Арнаудов. - Демократически преглед, 1995, кн. 2-3, 259-271.

30. М. Арнаудов, Любен Каравелов..., 371-398. По въпроса за образа на В. Левски в творчеството на М. Арнаудов Вж. В. Бонева.

Историческият образ на Васил Левски в творчеството на Михаил Арнаудов – Известия на Исторически музей Ловеч. Т.3: Ловеч, 1998, с. 185-191

31. М. Арнаудов, Любен Каравелов..., 453-482.

32. Вж. историографския очерк на Р. Даскалов, посветен на историописните подредби на споменатите четирима възрожденци в "националния пантеон", в Р. Даскалов. Как се мисли Българското възраждане. Историографско проучване. С. 2002, 251-267.

33. Особено ярка илюстрация на специфичния Арнаудов подход към проблема за различията, противоречията и моментните сблъсъци между вадещите дейци на радикалното освободително движение се съдържа в заключителния параграф на текста, посветен на отношенията между Каравелов и Ботев през 1875 г. "Трагизмът на цялата борба / между Ботев и Каравелов / е там, че са страдали личности с необикновени дарования и с общ велик идеал, у които антагонизмът е бил неизбежно заложен в характера и идейните тежени. ... Няма никакво съмнение нобаче в иконографията на Българското възраждане от епохата на комитетската дейност образите на Каравелов и Ботев ще изпъкват винаги неделимо един до друг, еднакво достойни за адмирицията ни, въпреки всичко, което може да се мисли за техните взаимни отношения, влошени от неизбежни страсти и съкровени убеждения." – М. Арнаудов, Любен Каравелов..., с. 482.

34. Пак там, т330-356, 483-544.

35. Пак там, с. 374.

36. Преди да е минало цяло десетилетие от появата на първото издание на Арнаудовата книга за Каравелов. Н. Генчев ще подеме същата теза с много по-голям академичен патос. Вж. Н. Генчев, Левски, революцията и бъдещият свят. С., 1973. В случай си заслужава да се отбележи, че мнозинството от съвременните специалисти по тези проблеми без колебание приемат тезата, че именно на Левски принадлежи приоритетът при организационното изграждане на БРЦК в Българско – една политическа структура, която по мое мнение е хронологически предшественик на основания през пролетта на 1872 г. БРЦК в Букурещ.

37. М. Арнаудов, Любен Каравелов..., с. 600.

37. Б. Пенев, Любен Каравелов. Живот, личност, творения. С. 1936.

38. През последните четири десетилетия Каравеловото литературно наследство е ставало многократно обект на анализи и оценки. Ще посоча само някои от монографичните изследвания и тематичните сборници по проблема, появили се след Арнаудовата книга. – Ил. Конев. Белетристът Каравелов, С. 1970, Д. Леков, Любен Каравелов, С. 1977, Любен Каравелов. Сборник по случай 150 години от рождението му: С, 1990, Ив. Радев. Каравеловото творчество. В. Търново, 1996: Чернокожев, Н. Любен Каравелов и българското възрожденско време, С, 1995, Кр. Кунчев. Фолклорното и обичайно-правното в белетристиката на Каравелов. Бургас, 1996, Д. Леков, Любен Каравелов: Творецът, гражданинът, съвременникът. С, 1998: Вл. Донев. Фолклор и наративно моделиране в белетристиката на Каравелов. В. Търново, 1998. Относително пълен списък на научните статии, студии и монографии, посветени на Каравеловото литературно творчество е публикуван в края на информативната енциклопедична статия за дееца в: Енциклопедия на българската възрожденска литература. Отговорен редактор Иван Радев, В. Търново, 1996, 362-374.

39. Арнаудов, М. Любен Каравелов..., с. 671.

40. Подобен подход в интерпретацията на поведението на възрожденца през 1874-1875 г. прилага и Пл. Митев в монографията си за Българския революционен комитет от 1875. Там са проследени и водещите историописни факти, свързани с перипетии около "принадлежностния" дебат за Каравелов. Дебат, поставил на втори план факта, че Каравеловата обществена дейност "принадлежи" изцяло и безусловно на идеологемите на